

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 15 (Nisan/April 2024), s. 400-413.
Geliş Tarihi-Received: 26.03.2024
Kabul Tarihi-Accepted: 25.04.2024
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1458682

Dânişmend Gazi Destanı ve Vurun Kahpeye Romanındaki Olumsuz Tipler Üzerine Değerlendirme

Evaluation on the Negative Character Types in the Epic of Dânişmend Gazi and the Novel Vurun Kahpeye

Mustafa USTA*
Hasan Hüseyin GÖK**

Öz

Kadim bir geçmişi olan Türk milleti, tarihin bazı dönemlerinde köklü değişimler yaşamıştır. Bunlardan biri verdikleri mücadelelerle Anadolu'da İslam'ı yayıp buraya yerleşmesidir. Bir diğer önemli olay ise I. Dünya Savaşı sonrası Türk ve Müslüman yurdu olan Anadolu'nun işgal edilmesidir. Bu kritik dönemlerde toplumsal yaşamda ortaya çıkan değişimler dönemin eserlerine yansır. Bu yansımalar hareketle Tokat Kalesi dizdarı Arif Ali tarafından kaleme alınan ve Necati Demir'in günümüz Türkçesine aktardığı *Dânişmend Gazi Destanı* ile 1926 yılında yayımlanan Halide Edib Adıvar'ın yazdığı *Vurun Kahpeye* romanı incelenerek eserlerdeki olumsuz tipler belirlenmiştir. Ayrıca araştırmaya konu olan her iki eserdeki olumsuz tiplerin benzerlikleri ve farklılıkları, hangi olumlu tiplerin karşısında yer aldıkları ortaya konmuştur. Araştırmada yapısalcı bir yöntemle eylemlerden hareketle tip çeşitleri belirlenmiş, analizler ve isimlendirmeler bu doğrultuda yapılmıştır. Çalışma bu yönüyle özgünlük taşımaktadır. Araştırma kapsamında düşman, hain, muhbir ve hilekâr olmak üzere dört çeşit olumsuz tip bulunmuştur. Bunlar içerisinden düşman ve hain her iki eserde de vardır. Muhbir ve hilekâr ise sadece *Dânişmend Gazi Destanı*'nda geçmektedir. Olumsuz tiplerin eylemlerinden hareketle *Dânişmend Gazi Destanı*'ndaki olumsuzluk algısının temelinde inanç çatışması olduğu, *Vurun Kahpeye* romanında ise (Halide Edib Adıvar'a göre) Türk toplumunun gelişmesine ve ilerlemesine engel olarak görülen değer yargıları olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Destan, roman, olumsuz tipler.

Abstract

The Turkish nation, which has an ancient past, has experienced radical changes in some periods of history. One of them is that spreading Islam in Anatolia with their struggles and settling here. Another important event was the occupation of Anatolia, the homeland of Turks and Muslims, after World War I. The changes that occurred in social life during these critical periods are reflected in the works of the period. In order to identify these reflections, the *Dânişmend Gazi Epic*, written by Arif Ali, the director of Tokat Castle, and translated into modern Turkish by Necati Demir, and the novel *Vurun Kahpeye*, written by Halide Edib Adıvar, published in 1926, were examined and the negative types in the works were

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, e-posta: mstafa.usta@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3080-8468.

** Dr., T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, e-posta: tatarlihasan64@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3837-7132.

determined. In addition, the study reveals which positive character types these types are opposite to, and the similarities and differences of the negative character types in the works subject to the research. Structural folklore method was used in the research. This method was used for the first time in detecting negative character types in the novel genre. The study is original in this aspect. Within the scope of the research, four types of negative types were found: enemy type, traitor type, informant type and cheater type. Among these, enemy and traitor types are present in both works. The type of informer and deceiver is mentioned only in the Epic of Danişmend Gazi. Based on the actions of negative characters, it has been determined that the basis of the perception of negativity in the *Dânişmend Gazi Destanı* is a conflict of beliefs, and in the novel *Vurun Kahpeye* (according to Halide Edib Adıvar), there are value judgments that are seen as an obstacle to the development and progress of Turkish society.

Keywords: Epic, novel, negative character types.

Giriş

Roman, hikâye, destan ve tiyatro gibi edebî türlerin şahıs kadrosunda tiplerin önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Fransızca kökenli tip kavramı *Larousse*'ta (1979, s. 1052) benzer örnekleri üretmeye yarayan simge, ideal örnek, aynı yapıdaki eşya veya bütün varlıkların temel değerlerini bir araya getiren şekilde tanımlanır. *Türkçe Sözlük*'te (2005, s. 1983) ise aynı cinsten bütün varlıkların veya nesnelere özelliklerini kendinde toplayan örnek olarak açıklanır.

Ait olduğu kültür ve medeniyetin mahsulü olan tipler, yazarın vermek istediği mesajı daha etkili ve çarpıcı olarak okuyucuya ulaştırmada aracı konumundadır (Kaplan, 1985, s. 66; Parlatır, 2019, s. 7; Moran, 1982, s. 95-104). Halk edebiyatı alanında çalışan araştırmacılara göre de tipler; çeşitli zümre, azınlık, bölge, yöre ve kültürlerin benzer özelliklerini üzerinde toplayarak ortak değerleri temsil ederler. Bu yönleriyle de psikolojik derinlik göstermeden tek boyutlu ve durağan olarak edebî eserde yer alırlar (Yıldırım, 1992, s. 18; Ekici, 2000, s. 124; Çobanoğlu, 2015, s. 100; Eliuz, 2000, s. 139; Kara Düzgün, 2007, s. 76; Çetin, 2015, s. 149; Aksoy, 2019, s. 32). Mustafa Duman (2020, s. 70-87) tip ve karakter terimleriyle ilgili Avrupa'da yapılan ilk çalışmaları kaynak göstererek karakterin üst başlık olarak kullanılması gerektiğine ve tipin düz karakterlerin altında yer aldığına dikkat çeker.

Yapılan tanımlardan hareketle tiplerin belli bir değer ya da kesimi (grubu) temsil ettikleri görülmektedir. Temsil ettikleri bu değerler ya da gruplar, olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Duman (2020, s. 17), kahramanın salt iyiliği yansıttığını, bu sebeple onun karşısında yer alan tiplerin olumsuz olarak nitelendirildiğini ifade eder. Bu makalede *Vurun Kahpeye* romanı ve *Dânişmend Gazi Destanı*nda olumsuz tipler merkeze alınarak tespitler ve tahliller yapılmıştır.

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Önemi

Türk tarihinde İslamiyet'in kabulü, Anadolu'nun Müslümanlaştırılması ve Türkleştirilmesi önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bir diğer önemli dönüm noktası ise Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasının ardından Anadolu'da Türk hâkimiyetine son verilmek istenmesidir. Her iki kırılma döneminde Türk milletinin yaşadığı sosyolojik, siyasal, ekonomik ve kültürel çatışmalar edebî eserlere yansımıştır. Ağâh Sırrı Levend (1988, s. 3-5), edebî eserlerin ulusal kültürün izlerini taşıdığını ve toplum hayatıyla ilişkili olduğunu belirtir. Levend, edebî eserlerin incelenerek tarihsel süreç içinde ilgili dönemin genel özellikleri hakkında daha sağlıklı ve somut bilgiler elde edilebileceğini dile getirir.

Yukarıdaki ifadeler göz önüne alınarak ilgili dönemlerde yaşananları konu alan iki metin belirlenmiştir. Bu metinler: Türklerin Anadolu'ya yerleşme ve İslamiyet'i yayma

sürecini anlatan *Dânişmend Gazi Destanı* ile Millî Mücadele sürecini konu alan Halide Edib Adıvar'ın 1926'da kitap olarak yayımladığı *Vurun Kahpeye* romanıdır. Bu iki eserin seçilme sebebi, öncelikle konularındaki ortak noktalar ve söz konusu dönemlerin ilk eserlerinden olmalarıdır.

Araştırmanın amacını iki ana problem üzerinden ortaya koymak gerekirse şu sorulara cevap aranmıştır:

1. *Dânişmend Gazi Destanı* ile *Vurun Kahpeye* romanında hangi olumsuz tipler vardır? Eserlerde olumsuz tipler, hangi olumlu tiplerin karşısındadır?

2. Bu iki eserde tespit edilen olumsuz tiplerin benzerlikleri, farklılıkları nelerdir?

Çalışmada bu eserlerdeki "olumsuz tipler" tespit edilerek her iki eserdeki olumsuzluk algısı belirlenmiştir. Böylece iki eserdeki olumsuz tiplerin benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmuştur. Diğer taraftan da sözlü kültür ürünü olan destan ve yazılı kültür ürünü olan roman tipleri mukayese edilmiştir.

Veri Toplama Süreci ve Veri Analizi

Olumsuz tiplerin tespiti ve tahlili yapısalcı yöntemden hareketle yapılmıştır. Yapısalcı yöntem, en küçük yapısal birimin belirlenmesi ve belirlenen küçük yapıların kendi aralarındaki ilişkilerinin incelenmesi üzerine kuruludur (Dundes, 2007, s. 127-128). Yapısalcılığın öncüsü Saussure iken kurumsallaşmasını sağlayan Prag Dilbilim Çevresi'dir. Prag Dilbilim Çevresi, sesbilimi kurarak "yapı" kavramını ortaya atar. Bu çalışmalar sonucunda yapının kurallar bütünü olduğu ve göstergelerin işlevle bağıntılarını düzenlediği ortaya koyulur (Tanyeri, 2022, s. 24). Lord Raglan (1949), Eric Hobsbawm (1990) ve Dean A. Miller (2000) gibi yapısalcı yöntemi kullananlar yalnızca kahramana odaklanmış ve metinleri bu doğrultuda parçalara ayırmıştır. Vladimir Propp (2018) ise masallar üzerine yaptığı çalışmada eylemlere odaklanır. Ona göre eylemler, değişmeyen işlevlere sahiptir. Propp, buradan hareketle aynı eylemin farklı statü ya da özellikteki tipler tarafından sergilendiğini tespit eder. Greimas ise eylem yapan ya da eyleme maruz kalan karakterler olarak tanımladığı "eyleyen" terimini kullanır. Bu tanımdan hareketle metindeki yapıyı incelemek için eyleyenler modelini oluşturur (Greimas ve Courtes, 1982, s. 5).

Yukarıda ifade edilen yapısalcı yöntem çalışmalarından hareketle makalede tiplerin sergilemiş olduğu eylemler esas alınmıştır. Metinlerde tiplerin hangi işlevlere sahip olduğu ve neyi simgelediği eylemlerinden yola çıkarak belirlenmeye çalışılmıştır. Şu dört ölçüte göre de tipler tespit edilip sınıflandırılmıştır:

1. Başkarakterin (kahramanın) tespit edilmesi,

2. Sergilenen eylemlerin kahramanın lehine ya da aleyhine olan etkisinin dikkate alınması,

3. Karakteristik eylemlerin bir araya getirilmesi,

4. Eylemin amacının belirlenmesi (Usta, 2023, s. 14).

Mustafa Duman "kötülüğü algılamadaki bakış açısı" ifadesiyle kötülük algısının kahramana göre şekillendiğini ifade eder. Yani kahraman, iyiliği temsil ettiği için kahramanın karşısında olanlar, olumsuz/kötü olarak değerlendirilir (Duman, 2017, s. 109). Bu açıklama doğrultusunda çalışmada öncelikle kahraman belirlenmiştir. Daha sonra kahramana ve yanındakilere karşı sergilenen eylemlerin lehine ve aleyhine olan etkisi dikkate alınarak *Dânişmend Gazi Destanı* ve *Vurun Kahpeye* eserleri baştan sona taranmış, bütün eylemler fişlenerek kayıt altına alınmıştır. Eylemler, karakteristik

özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Sınıflama sonucunda da öne çıkan eyleme göre tipler isimlendirilmiştir.

1. Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın yöntemi doğrultusunda yaptığımız incelemelerde *Dânişmend Gazi Destanı* ve *Vurun Kahpeye* romanında işlevlerine göre “düşman ve hain” tipinin olduğu, *Dânişmend Gazi Destanı*’nda bu tiplerden ayrı “hilekâr ve muhbir” tiplerinin de eylem sergilediği belirlenmiştir. Makalenin bu bölümünde tespit edilen “dört” olumsuz tip alt başlıklar halinde incelenecektir.

1.1. Düşman Tipi

İnsanlık tarihi; insanoğlunun yaratılışından itibaren çatışmalar, mücadeleler ve savaşlara sahne olmuştur. Bunun temelinde toplumların dinî inancını, millî varlığını, ülküsünü, kültür ve medeniyetini daha geniş sahalara yayma ve diğer toplumlara etkisi altına alma düşüncesi vardır. Tarih sahnesinde bu tarz epik olayları konu alan eserlerde topluluk veya milletin karşısında duran, çeşitli engeller ortaya çıkaran ve çatışma meydana getiren tipler önemli bir yer teşkil eder. Ülkü Kara Düzgün (2007, s. 751), bu tiplerin milletleşme süreciyle birlikte diğer millet ve devletlerin “düşman” olarak algılanmasıyla ortaya çıktığına dikkat çeker. Duman da (2017, s. 127) benzer şekilde kahramanın ideallerine zıt olan, dolayısıyla da millî bütünlüğün karşısında duran tipleri “düşman” olarak adlandırır. Mehmet Özdemir (2019, s. 147) düşman tipini toplumdaki kötünün temsilcisi olarak tanımlar ve bu tipin metindeki işlevini kahramanı hedefinden uzaklaştırma olarak açıklar. Bu ifadelerden hareketle düşman tipi, kahramandan farklı bir toplulukta yer alan ve bu yönüyle farklı ideallere sahip olan tipler olarak tanımlanabilir.

Düşman algısının oluşturulmasında ötekileştirme önemli bir işlev görür. Bu yönüyle “düşman algısı” nesnel yaklaşımdan ziyade öznel bir yaklaşımın ürünüdür. *Dânişmend Gazi Destanı* ve *Vurun Kahpeye* romanında da düşman farklı bir millettendir. Ele alınan eserlerde Türk ile Rum, Müslüman ile Hristiyan çatışması üzerinden düşman tiplerinin ortaya çıktığı söylenebilir.

Dânişmend Gazi Destanı’nda düşman tipleri oldukça çoktur. Destanda toplam “seksen yedi” düşman tipi vardır. Bu tiplerin içinde Efrumiyye’nin babası olan “Şattat” ve Efrumiyye ile zorla evlenmek isteyen “Nastor” yöneticidir. Seksen yedi tipten birçoğunu bu ikisi yönetir. Bununla birlikte kendileri de zaman zaman savaşarak destanda aktif olarak yer alırlar. Bu halleriyle de kahramanın karşısında yer alan en güçlü düşman tipleridir. Destanda düşman tiplerinin yanında yer alan askerler, kâfirler olarak ifade edilir. Bu kâfirler, kalabalık olmalarına rağmen Melik Dânişmend ve gazileri karşısında etkisizdir. Haklarında fazla bilgi verilmeyen kâfirler, destanda sadece savaşma eylemi sırasında aktif hâle gelirler. Bununla birlikte “kâfirler” ya da “askerler” adıyla grup halinde sekiz yerde yer aldıkları ve toplam “dokuz” eylem sergiledikleri görülür. Bu eylemlerden ikisi “yağmalama” iken yedisi “savaşma” dır.

Vurun Kahpeye romanında ise sadece bir düşman tipi görülür. Yunan Komutan “Damyanos” binbaşı rütbesinde bölgedeki Yunan kuvvetlerin en tepedeki yetkilisidir. Romanda sergilemiş olduğu eylemlerin yanında içkiye ve kadına olan düşkünlüğü dikkat çeker. Damyanos’un bitmek tükenmeyen hırsı, hitabetine de yansır. Kışla ve kahvehane hitabetine sahip Yunanlı komutanın askerlerine en çok tekrar ettiği cümlenin “*Ey Elenler (Yunanlılar), azminizin düşmanı olan Türkleri öldürünüz, Türkiye’yi alınız.*” (Adivar, 2014, s. 50) olması dikkat çekicidir. Damyanos, Türkleri ötekileştirmek suretiyle içindeki Türk düşmanlığını ortaya koyar.

Araştırmaya konu olan eserlerde düşman tipi oldukça güçlüdür. Buna bağlı olarak *Dânişmend Gazi Destanı*'nundaki düşmanın fiziki özellikleri detaylı olarak tasvir edilir. Örneğin destandaki düşman tiplerinden biri olan Atuş'un boyu yüz arşındır. Yüz altmış batman ağırlığındadır. Üç taşı vardır ve bu üç taşın her biri kırk batmandır. Bu taşlarla her kimi vurursa paramparça eder (Demir, 2018, s. 239-240). Düşman tipinin bu derece güçlü olması metindeki sürükleyiciliği artırır, destanın sabit kalmayarak mutluluk ve gerginliğin iç içe yaşanmasına neden olur.

Çalışma kapsamında incelenen metinlerde düşman tipinin "yağmalama", "tutsak etme", "savaşma" ve "zarar verme" eylemlerini sergilediği tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde "savaşma" sadece *Dânişmend Gazi Destanı*'nda; "zarar verme" eylemi de sadece *Vurun Kahpeye* romanında görülür.

Yağmalama eylemi, düşman tipinin olumlu tiplere ve bu tiplerin değerlerine karşı olan öfkesinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Düşman tipi, toplumsal ve şahsi çıkarları doğrultusunda hiç tereddüt etmeden yaşadığı bölgede yıkıma neden olabilir.

Savaşlar, can ve mal güvenliğinin olmadığı sonuçlar doğurur. Savaş zamanında işgalci konumunda olan tarafların önüne gelen her şeyi yakıp yıkması, acımasızca insanlara işkence etmesi ya da onları öldürmesi bunun bir göstergesidir (Demirtaş, 2020, s. 49).

Dânişmend Gazi Destanı'nda düşman tipi olarak "Şah Şattat ve askerleri, Turhal halkı, Gümenek halkı, Tarsuvar ve askerleri" yağlama eyleminde bulunur. *Vurun Kahpeye* romanında ise tek düşman tipi olan "Damyanos" romanda yağmalama eylemi sergiler. Her iki metinde de yağmalama Müslüman topluluğuna karşı yapılır.

Dânişmend Gazi Destanı'nda yağmalama eylemini gerçekleştiren Şah Şattat, kızını isteyen Artuhî'nin kabilesine saldırıp o kabilenin her şeyini alır (Demir, 2018, s. 89). Yine destanın devamında Melik ve arkadaşları kâfirlerle savaşırken Müslüman eti yiyen Turhal halkı, Müslümanların bulunduğu yeri yağmalar. Kulları ve cariyeleri öldürür ve her şeyi darmadağın ederler (Demir, 2018, s. 180). Eserde geçen diğer yağmalama eylemini ise Gümenek halkı gerçekleştirir. Destanda bu halk, Dükiyye şehrini harap eder ve Müslümanları öldürür (Demir, 2018, s. 200). Tarsuvar önderliğindeki kâfirler de Melik Şah'ın yokluğundan istifade edip yağmalama eylemi sergiler. Destanda Efrumiyeye ve çok az askerin olduğunu gören yüz elli kâfir, Müslümanların kimisini esir alır kimisini de öldürür. Savaş malzemelerini ve malları da yağmalarlar (Demir, 2018, s. 282).

Vurun Kahpeye romanında ise "Damyanos" milliyetçiliği yanlış anlayan bir insan örneği olarak Yunanlı olmayan herkese saldırmayı ve onları öldürmeyi meşru görür. Kendi ırkından olmayanların ve özellikle Müslümanların (uyruğu Yunan dahi olsa) malını, canını almanın hakkı olduğunu düşünür (Adıvar, 2014, s. 50). Binbaşı Damyanos'un Anadolu'ya gelmesinin temel gayesi Anadolu'da yaşayan her Türk'ü öldürmek ve buradaki Türklerin malına çökmektir. Bu emelini gerçekleştirmek amacıyla hırsız ve katil sürüsü yetiştirir (Adıvar, 2014, s. 50). Yunan Komutanı Damyanos, planını öldürmek ve yağmalamak üzerine kurar. Damyanos, gücünü yaptığı katliamlardan ve yağmadan alır. Çünkü Yunanistan'dan getirdiği hırsız, yağmacı ve vahşi tiplerin önderi konumundadır. Kendince geliştirdiği bu ilkel koruma ile Anadolu içlerine doğru hızlı bir ilerleme göstereceğini düşünür. Damyanos, yağmalama eylemini iki şekilde yapar. Bunlardan ilki Anadolu'da Yunan kuvvetlerinin işgal ettiği bölgelerde insanların evlerine, tarlalarına ve mallarına el koymaktır. İkincisi ise kendisine yardım eden Türklere, belli bir süre sonra "Kuvayımilliye adamları" yaftasını takarak onlar hakkında sahte raporlar düzenlemektir. Bu şekilde o Türklerin mallarını gasp eder. Örneğin Damyanos, işgal ettiği Anadolu'dan geri çekilmeye başladığı zaman kendisiyle işbirliği yaparak servetlerini

çoğaltan Kantarcıların Uzun Hüseyin ve Hacı Fettah'ın mallarına el koymak için farklı hileleri devreye sokar. Kantarcıların Uzun Hüseyin'in Kuvayımilliy'e'nin lideri Tosun Bey ile iş birliği yaptığına dair sahte raporlar düzenler (Adivar, 2014, s. 50). Hacı Fettah'ın da gücünü kırmak için onun en büyük düşmanı olan Latif Ağa'yı devreye sokar. Hacı Fettah'ın Yunanlılar adına halka zulüm ettiğini yaymaya başlar (Adivar, 2014, s. 118-119). Böylece Uzun Hüseyin ve Hacı Fettah yavaş yavaş servetlerini kaybeder, can güvenlikleri tehlikeye girince de çareyi Kuvayımilliyeye yaklaşmakta bulurlar. Bölgede Kuvayımilliy'e'ye karşı olan gruplar dahi Damyanos'un bu özelliğinden dolayı Yunanlılara düşman olmaya başlar.

Damyanos'un yağmalama eylemine ilişkin İstanbul Rumlarından gönül eğlendirdiği sevgilisine söylediği şu sözler önemlidir: "İster başarılı olalım ister olmayalım, seninle bütün ömrümüzü Paris'te geçirecek kadar para yaptım, yaşasın milliyetçilik, amma da para getiriyormuş!" (Adivar, 2014, s. 50).

Düşman tipinin her iki eserde ortak yönlerinden biri de tutsak etmedir. *Dânişmend Gazi Destanı'nda* "tutsak etme" eylemi ise sadece Nastor tarafından sergilenir. Destanda Totor'un oğlu Mirek esir aldıkları Müslümanları Nastor'un huzuruna getirir. Nastor, önce tutsakların öldürülmesini emretse de vezirinin tavsiyesi üzerine esirleri zindana hapsedirir (Demir, 2020, s. 185). Destanın devamında kâfirler tarafından etkisiz hale getirilen Efrumiyeye, Nastor'un emriyle zindana atılır (Demir, 2020, s. 225-229).

Vurun Kahpeye romanında ise tek düşman tipi olan Damyanos'un kasabaya girdiğinde ilk yaptığı iş, Kuvayımilliy'e'nin bölge sorumlusu Tosun Bey'i evinde ağırlayan, kasabada ve yörede sözü geçen Ömer Efendi'yi tutuklatmak olur. Ömer Efendi'nin tutuklanmasıyla kasabada Kuvayımilliy'e taraftarlarına gözdağı vermek ve kasabaya korku salmak amacındadır (Adivar, 2014, s. 73). Ömer Efendi, eserin ilerleyen bölümlerinde Yunanistan'a sürgün edilir. Düşman tipinin kahramanın en yakınlarına zarar vermesi kahraman tipini intikam almak konusunda harekete geçirir (Duman, 2017, s. 129).

Araştırmaya konu olan eserlerde düşman tipi, eserdeki kahraman tipinin yakınlarını yakalayarak onları zindanda tutsak eder. Her iki eserde de erkek olan düşmanın tutsak etme sebeplerinden biri de kadınlara sahip olma arzusudur. Yine tutsak etmek, eserdeki kahraman tiplerin intikam duygularını açığa vurmasında uyarıcı bir etki oluşturur. Ayrıca eseri dinleyenlerde/ okuyanlarda gerginlik meydana getirerek tutsaklıktan kurtuluş için beklenti meydana getirir.

Düşman tipinin incelenen metinlerde öne çıkan diğer önemli eylemi "savaşma"dır. *Vurun Kahpeye* romanında Yunanlıların kasabaya girişi ve bu esnada kasaba halkının yaşadığı korku ve endişe anlatılarak savaşma eylemine yer verilmeden Türk topraklarının işgal edilmesi anlatılır (Adivar, 2014, s. 62). Bu sebeple savaşma eylemi sadece *Dânişmed Gazi Destanı'nda* geçmekte ve destanın yapısını oluşturan önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserde savaşma eylemi destancılık geleneğinin de tesiriyle düşman tipleri tarafından toplamda "yüz yirmi dört" kez sergilenir. Diğer destanlarla kıyas edildiğinde de *Dânişmed Gazi Destanı'nda* bu eyleme fazla yer verildiği söylenebilir. Bunun sebebi Anadolu'nun birçok noktasında birbirinin devamı niteliğindeki farklı düşman tiplerinin destanda var olmasıdır.

Dânişmed Gazi Destanı'nda savaşma eylemi düşman tipinin kendi değerleri ya da çıkarları doğrultusunda hâkimiyet alanını genişletmek istemesiyle ortaya çıkar. Bu açıdan Şah Şattat ve Nastor önderliğindeki düşman tiplerinin Melik Gazi ile savaşma nedenleri Anadolu'daki Hristiyan hâkimiyetini korumak istemeleridir. Bununla ilgili olarak Nastor ve Şattat Muhammedilerin çoğaldığını, dünyayı kendilerine dar ettiklerini, bu kadar

zamandır kendileri ile savaştıklarını, amaçlarının Mesih ümmetini kırıp Hristiyanlığı batıl etmek olduğunu, söyler. Daha sonra da beraberindekilerden Mesih yolunda can ve başla savaşıp kılıç vurmalarını isterler (Demir, 2020, s. 177). Oldukça güçlü olan düşman tipi savaşıma eylemi ile kahramanın yardımcılarını öldürebilir, kahramanı zor duruma düşürebilir. Ancak yapılan mücadelelerin sonunda ölmekten de kurtulamaz. Örneğin *Dânişmend Gazi Destanı'nda* kâfirlerden meydana çıkan "Mihriyanos" (Demir, 2018, s. 135) ve "Ruyızay" birçok Müslümanı şehit eder. En son Melik ile karşı karşıya gelen Ruyızay, Melik'e bile direnir. Mücadelenin sonunda tüm gücüyle saldıran Ruyızay, süngü ve gürz ile saldırırsa da Melik, tüm bu hamleleri etkisiz hale getirir. Sonra da Melik, Allah'a dua edip yardım ister ve tüm gücüyle hücum eder. Ruyızay'ın kalkanını ikiye bölüp onu öldürür (Demir, 2018, s. 181-183). Destanda Ruyızay o kadar güçlüdür ki kiminle karşılaşsa yenmeyi başarır. Bu derece güçlü bir düşmanı, ettiği dualarla gaybî güç elde eden biri yenebilir. Bu durum, destanı dinleyenlere de karşılaşacakları güçlü düşmanları yenebilmeleri için yaratıcıya sığınmaları gerektiği mesajını içerir.

Düşman tipinin bu derece güçlü olması ya da sayıca fazla olması kahramanın ve yardımcılarının gücünü belirginleştirmek açısından önem taşır. Çünkü zayıf düşmanlar kahramanın kabiliyetlerinin anlaşılması için yeterli olmayacaktır. Güçlü düşman tipinin savaşıma eylemi sergilemesinin bağlamsal bir diğer işlevi de destanı dinleyenlerin /okuyanların içinde buldukları coğrafyada yaşananlara ilgisiz kalmayarak teyakkuzda olmalarını sağlamasıdır.

Düşman tipinin sergilemiş olduğu bir diğer eylem "zarar verme"dir. İçerisinde zalimliği barındıran bu eylem düşman tarafından işkence etme, yaralama ve acı verme suretiyle gerçekleştirilir. Araştırma kapsamında ele alınan metinlerde zarar verme eylemi sadece *Vurun Kahpeye* eserinde tespit edilmiştir. Yunan Komutan Damyanos, askeriyle kasabaya girdiğinde kasabanın ileri gelenlerinden biri olan Ömer Efendi'nin mal varlığını ele geçirmek ister. Bu amaçla Kuvayımillie taraftarlarına yardım ettiğini gerekçe gösterip onu tutuklatır. Ömer Efendi, tutsak kaldığı Yunan karargâhında işkence görür. Elleri kelepçeli şekilde Yunan askerlerinin zorbalıklarına maruz kalır (Adıvar, 2014, s. 79).

Düşman tipinin eserde zarar verme eylemlerinden bir diğeri ise olumlu tiplere ve kahramana acı çektirmedir. Ömer Efendi'yi tutuklamak ve ona işkence yapmak suretiyle Aliye'ye acı çektiren Damyanos, aynı zamanda Aliye'ye isteklerini kabul ettirmek için onu Ömer Efendi'yi idam ettirmekle tehdit eder (Adıvar, 2014, s. 112). Damyanos sadece Aliye'ye değil kasaba halkının tümüne korku ve endişe vererek onları huzursuz etmektedir. Kasabanın işgali esnasında Damyanos emrindeki birliklerle kasabaya girer. Yunanlıların gelişi kasabada büyük bir telaş ve korkuya sebep olur. Genç, ihtiyar, çocuk, kadın, erkek herkes can korkusu içinde ne yapacaklarını bilmeden evlerine sığınır (Adıvar, 2014, s. 62).

Bütün bu verilerden hareketle *Dânişmend Gazi Destanı'nda* düşman tipinin sergilendiği eylemlerin temel nedeninin "din" olduğu tespit edilmiştir. Eserde Müslümanlık ve Hristiyanlık çatışmasına bağlı olarak bu iki inanca mensup toplumların birbirine egemenlik kurmak istemesi işlenir. Örneğin destanda kâfirler, yazmış oldukları bir mektupta İslam adını ortadan kaldırıp bütün dünyayı Hristiyan yapacaklarını dile getirirler (Demir, 2018, s. 330-331).

Araştırmaya konu olan eserlerdeki düşman tiplerinin özellikleri ve eylemlerinden hareketle ortak unsurların değerler çatışması olduğu görülür. *Dânişmend Gazi Destanı'nda* değerler din olgusu üzerinden şekillenir. Düşman tipleri ve karşısındakiler Müslüman-Hristiyan çatışması üzerinden ele alınır. Düşman tipi, kâfir ile özdeş görülür. Eserde millî değerler uğruna savaşıma olmadığı gibi Anadolu'da verilen mücadelenin kaynağı

Anadolu'yu yurt edinmek değildir. Savaş, eserdeki olumlu tipler açısından cihat, olumsuz tiplere göre Müslümanları Anadolu'dan çıkarmak, onların malını ve canını almaktır.

Vurun Kahpeye romanında ise olumsuz düşman tipinin özellikleri ve eylemleri dikkate alındığında Müslüman- Hristiyan çatışmasının yanına Türk-Yunan (Elen) çatışmasının eklendiği söylenebilir. Özellikle Yunanlı Komutan Damyanos'un Yunan ırkçılığı üzerinden şekillendirdiği düşman algısı ve ötekileştirme eserdeki çatışmanın temelini oluşturur. Eserde Yunanlıların asıl amacı Türkleri Anadolu'dan çıkarmaktır. Türkler tarafından Müslümanlaştırılan Anadolu'da Hristiyanlığın yeniden hâkim kılınmak istenmesidir.

İncelenen her iki metinde de düşman tiplerinin en sonunda yenilmesi söz konusudur. Bu yönüyle her iki eserde anlatıcı/yazar, düşman tipleri üzerinden Anadolu'nun hâkiminin Türkler ve Müslümanlar olduğu izleğini vermektedir.

1.2. Hain Tipi

Edebî metinlerde tipler, eylemleri açısından olumlu ve olumsuz olarak iki şekilde karşımıza çıkarlar. Bu eylemler, tipin eserdeki ilk konumuyla (olumlu ya da olumsuz tiplerin yanında yer alma konumu) yakından ilgilidir. Ancak hain tipi, eserdeki ilk konumu itibarıyla bu genellemenin dışındadır. Hain tipinin olumlu tipten olumsuz tipe doğru saf değiştirdiği görülür. Saf değiştirmesi ise kargaşa meydana getirerek olumlu tiplerin oluşturmak istediği veya onların egemenliğine dayalı kurulu düzeni bozacak eylem sergilemesiyle olur. Duman (2020, s. 195), hain tipinin temel eyleminin ihanet etmek olduğunu söyler. Bu tipin öne çıkan eylemlerini ise haber sızdırma, görüldüğünden farklı olma, kahramana ve çevresindekilere zarar verme veya savaş başlatma olarak sıralar.

Dânişmend Gazi Destanı'nda fazla yer verilmeyen hain tipinin “münafık” olarak olumsuzlandığı görülür. TDK'nin *Türkçe Sözlük*'ünde münafık, “Dinî kurallara inanmadığı hâlde inanmış gibi görünen.” (TDK, 2005, s. 1434) şeklinde tanımlanır. Bu tanım da dikkate alınarak *Dânişmend Gazi Destanı'ndaki* hain tiplerinin dinî bir kimlikle ortaya çıktıkları halde bu kimliğe uygun olmayan eylemler sergiledikleri tespit edilmiştir. Çünkü destandaki hain tipler, İslamiyet'i yeni kabul eden ancak menfaatleri doğrultusunda dinden dönerek olumlu tiplere ihanet eden kişilerden oluşur.

Vurun Kahpeye eserindeki hain tipleri, *Dânişmend Gazi Destanı'ndaki* bu tiplerin özellikleriyle benzerlik gösterir. Bununla birlikte eserdeki hain tipleri; olduğundan farklı görünüp olumlu tiplerin ortaya koyduğu ideal düzene karşı ataerkil bir toplum düzenini savunarak içinde yaşadıkları topluma ve millete ihanet ederler. Kasabada eşraf, memur ve din adamlarının diğer insanlardan daha üstün tutulması ve öne çıkarılması, kadınların erkeklere nazaran toplum içinde daha sönük bırakılması, eğitim anlayışında geleneksel yöntemlerin dışına çıkılmaması hain tipi üzerinden eleştirilir.

Çalışma kapsamında incelenen metinlerde hain tipinin “ihanet etme” ve “kışkırtma” eylemleri sergilediği tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde “kışkırtma” eylemi sadece *Vurun Kahpeye* romanında görülürken “ihanet etme” eylemi ise her iki metinde de vardır. Anlatıcı/yazar eserin izleğini hain tiplerin ortaya koyduğu olumsuzluk üzerinden vererek dinleyici/okuyucu nezdinde mesajını etkili verme düşüncesindedir. Bu amaçla hain tipinin ortaya koyduğu “ihanet etme” eylemi üzerinden toplum dinamikleri açısından son derece tehlikeli olan ve toplum tarafından görülmeyen/ fark edilmeyen tehlikelere dikkat çekilir.

Dânişmend Gazi Destanı'nda hain tipinin ihanet etmesinde temel sebepler İslam dininin yükümlülüklerinin zor gelmesi, hain tipine mal ve makam vaadidir. *Vurun*

Kahpeye romanında ise hain tiplerinin ihanet etmesinin temel sebebi bu tiplerin servetlerini çoğaltmak, toplumdaki saygınlık ve itibarlarını korumak ve yüceltmektir. İhanet eylemi sonucunda kısa süreli zafer yaşayan hain tipleri, olumlu tiplerin zarar görmesine sebep olur. *Dânişmend Gazi Destanı'nda* ihanet etme eylemi sonucunda Müslümanlar şehit edilirken *Vurun Kahpeye* romanında toplum ve millet yararına çalışan Ömer Efendi, Aliye ve Tosun Bey gibi olumlu tipler özgürlüklerini, canlarını ve uzuvlarını kaybederler.

Dânişmend Gazi Destanı'nda İslam'ın gereklerine uymakta zorluk çeken Sisiye halkı sarayın kapısını düşman tipine açarak kahramana ve arkadaşlarına ihanet eder. Bunun sonucunda Mihayil, ordusuyla pek çok Müslüman'ı kılıçtan geçirir ve şehrin yönetimini hain tipine (Sisiye halkı) bırakır (Demir, 2018, s. 293-294). Yine bu destanda mal ve makam vaatlerine kanan bekçiler, esir alınan düşman tipi Şattat'ın kaçmasına yardım ederler (Demir, 2018, s. 318-319). Benzer şekilde düşman tipi Gavaris'in iki oğlu Nikola ve Yorgi, kılıç korkusuyla Müslüman olmayı kabul ederler ancak fırsat buldukları anda İslam dininden yüz çevirip Müslümanları öldürürler (Demir, 2020, s. 376-389).

Vurun Kahpeye romanın ilk bölümünde hain tipi olarak ortaya çıkan Maarif müdürü, görevini ve kişisel arzularını birbirine karıştırarak toplumu aldatan bir tiptir (Balci, 2002, s. 178-179). Kasabaya atanmış bekâr kadın öğretmenlerden faydalanmak suretiyle toplumsal ahlakın ve düzenin bozulmasına sebep olur (Adıvar, 2014, s. 12). Eserde köhneleşmiş eğitimin sistemini eleştirmek amacıyla kurgulanan bir diğer hain tipi Öğretmen Hatice Hanım'dır. Hatice Hanım, modern eğitimin gerektirdiği niteliklere sahip olmamakla birlikte ikiyüzlü davranışlarıyla öne çıkar. Devlet memuru olmanın gerektirdiklerine sahip olmayan bu tip, çocukların derste sigara içmelerine izin verir, öğrenciler arasında eşraf ve memur çocuklarını kayırır, ders esnasında vazifesini yapmak yerine örgü örüp dedikodu yapar. Sahip olması gereken kimlikten farklı bir davranış sergileyerek görevini kötüye kullanan Öğretmen Hatice Hanım, hizmet ettiği (memur olduğu) hükümete ve millete ihanet eder (Adıvar, 2014, s. 16). Eserde Yunan Komutan Damyanos, servet ve kadın düşkünlüğü ile öne çıkar. Onun bu özelliklerinin farkında olan Maarif Müdürü, Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin; düşman tipi Damyanos'a kasabadaki zenginler, Kuvayımillie'ye yardım edenler ve milli direniş için yapılan hazırlıklar hakkında bilgi akışı sağlar (Adıvar, 2014, s. 52- 75). Romanda hain tipinin özelliklerinin en belirgin görüldüğü Hacı Fettah, bir cuma günü Kuvayımillieciilerin kanının gâvurların kanı gibi helal olduğunu, Kuvayımillie yerine Yunanlıların tercih edilmesini gerektiğini söyler (Adıvar, 2014, s. 35). Ayrıca Hacı Fettah, Damyanos'u Aliye'ye musallat etmek için çaba sarf eder. Bu yönüyle hain tipleri, düşmanla iş birliği yaparak topluma ve Millî Mücadele'ye ihanet ederler (Adıvar, 2014, s. 22).

Hain tipinin sergilediği bir diğer eylem ise "kışkırtmadır". Kışkırtma eylemi, düşman tipi ile olumlu tipleri karşı karşıya getirmek için sergilenir. Böylece hain tipi, kendisinden daha güçlü olan düşman ve olumlu tiplerin birbiriyle olan mücadelelerinden faydalanır. İncelenen eserlerden sadece *Vurun Kahpeye* romanında görülen bu eylem, Maarif Müdürü, Hacı Fettah ve Kantarcıların Uzun Hüseyin tarafından sergilenir.

Romanda Uzun Hüseyin, kasabaya yeni gelen Aliye'nin güzelliğine kapılır ve onu elde etmek ister. Uzun Hüseyin, Ömer Efendi'den Aliye'yi ister fakat Aliye onu reddeder. Bu durum, baştan beri Aliye'de gözü olan Maarif Müdürü'nün iştahını kabartır. Hatta kasabada Aliye'nin kendisine âşık olduğu için diğerlerini reddettiği yönünde dedikodular çıkararak toplumu kışkırtır (Adıvar, 2014, s. 22).

Bir diğer hain tipi Hacı Fettah, kasabanın ileri gelenlerinden Ömer Efendi'yi kendisine rakip olarak görür. Ömer Efendi'nin kasabadaki milli direniş örgütlemesi ve Tosun Bey'le ilişkisi, Hacı Fettah'ı rahatsız eder. Hacı Fettah'ın Kuvayımillie'ye karşı

olduğu ve onları “bıyiksız ve yakalıklılar” olarak nitelendirildiği görülür (Balcı, 2002, s. 180). Hacı Fettah, hem Ömer Efendi’nin servetine sahip olmak hem de onun kasabadaki saygınlığını kırmak amacıyla düşman tipi Damyanos’a istihbarat sağlar. Bu yolla Komutan Damyanos’u kışkırtarak Ömer Efendi’nin tutuklanmasına hatta Yunanistan’a sürgün edilmesine sebep olur (Adıvar, 2014, s. 52). Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin, Kuvayimilliyeye taraftarı olan Tosun Bey’e zarar vermek niyetiyle de düşman tipi ve halkı Tosun Bey’e karşı kışkırtır (Adıvar, 2014, s. 35). Hacı Fettah, eserin son bölümünde Uzun Hüseyin’le birlikte kasaba halkını Aliye’ye karşı kışkırtır. Aliye’nin Damyanos’a yardım ettiğini, kasabanın ahlakını bozduğunu iddia eder. Savaşın Millî Mücadele lehine dönmesiyle bu iki tip, kendi hainliklerini bastırmak için kasabadan kurbanlar seçer. İlk kurbanları Yunan birlikleri ile ilişki içinde olan kadınlardır. Amaçları Aliye’yi bu kategoriye koyarak onu öldürmektir. Aliye’yi Yunan karargâhında gördüklerini ve Yunan Komutan Damyanos ile Aliye’nin birlikte olduğu iftirasını atıp kasaba halkını galeyana getirirler (Adıvar, 2014, s. 122-147). Halkı en hassas oldukları dinî inançları üzerinden Aliye’ye karşı kışkırtarak onun öldürülmesine sebep olurlar.

Yapılan incelemeler sonucunda her iki eserde olumsuzluk algısının merkezinde ihanet etme eyleminin olduğu tespit edilmiştir. İhanet etmenin temelinde hain tiplerinin servetini çoğaltmak, toplumda saygınlık kazanmak veya bu saygınlığı korumak ön plandadır. Farklılık olarak ise *Dânişmend Gazi Destanı*’nda İslam dininin gerektirdiği yükümlülüklerden kurtulmak yer alırken *Vurun Kahpeye* romanında eski değer yargılarıyla yeni değer yargılarının çatışması söz konusudur. Yazar, kurguladığı hain tiplerin ihanet eylemiyle eski değer yargılarını olumsuzlar, böylece yeniye yüceltmeye çalışır. Eserlerden sadece *Vurun Kahpeye* romanında “kışkırtma eylemi”nin olması ise hain tiplerinin olumlu tipler karşısında mücadele edecek yeterli gücü ve donanımı kendilerinde görememesinden kaynaklıdır.

1.3. Hilekâr Tipi

Edebî metinlerde olumsuz tiplerin, kahraman ve yardımcılarıyla iki şekilde mücadele ettikleri görülür. Bunlardan ilki fiziksel gücüyle savaşarak/ dövüşerek mücadele etmesi, ikincisi açıktan yapılan mücadeleye çeşitli entrikalarla destek vermesidir. Açıktan yapılan mücadeleler tiplerin fiziksel gücünü, gizliden yapılan mücadeleler ise tiplerin taktik yönünü öne çıkarır. Gizliden mücadeleyi tercih eden tiplerden biri de “hilekâr tipi”dir. Hilekâr tipi, “yanıltma veya aldatma” eylemi sergileyerek kahramanı ve yanındakileri etkisiz hâle getirmeye çalışır. Onun en önemli özellikleri ise görüldüğünden farklı davranması ve kurnaz olmasıdır.

Hüseyin Aksoy, bu tipin olağanüstü güçlere sahip olduğunu, kahramanı yanlış yönlendirerek ona ve ailesine zarar verdiğini söyler (Aksoy, 2019, s. 373). Ülkü Kara Düzgün ise destan kahramanlarının sihir, entrika ve hileyle mağlup edilmeye çalışıldığına dikkat çeker (Kara Düzgün, 2007, s. 227). İncelenen metinlerden yalnızca *Dânişmend Gazi Destanı*’nda görülen hilekâr tipinin de düşman safında yer aldığı ve doğrudan fiziksel gücünü kullanarak kahramanla çatışmaya girmediği görülür. Destanda “yanıltma veya aldatma” eylemi sergileyen bu tipler Sivados ve Medaris’tir.

Dânişmend Gazi Destanı’nda Sivados önderliğindeki Rumîler, bezirgân kılığında Musa bin Cude’nin yönetimindeki Sivas Kalesi’ne gelirler. Sivados, “Biz de halife askeriyiz. Kıfçak ilinden geliyoruz. Arkamızdan Rumîler geliyorlar. Mal ve hazinayı almak isterler.” diyerek Müslümanları aldatır. Söylenen sözlere inanan Cude’nin yardımcısı, kalenin kapılarına onlara açar. İçeri giren Sivados fırsatını bulduğu an, kalenin kapılarını düşman askerlerine açarak askerleriyle Müslümanlara saldırır (Demir, 2020, s. 77-78). Destandaki bu eylem, geriye dönüş tekniğiyle anlatılır. Melik Dânişmend önderliğindeki İslam

ordusu Sivas Kalesi'ne geldiğinde harap edilmiş kalede yaşananlar Süleyman'ın ağzından anlatılır.

Destandaki bir diğer hilekâr tipi Medaris'tir. Medaris, savaş sırasında "Nastor'u esir getirdik, kapıyı açın." diyerek ribattaki papazlara, kapıyı açtırır. İçeri girdikleri anda da Müslümanları öldürüp ribatta esir tutulan düşman tipi Şattat'ı kurtarırlar (Demir, 2020, s. 116).

Yapılan incelemeler sonucunda hilekâr tipinin *Vurun Kahpeye* romanında yer almadığı, *Dânişmend Gazi Destanı*'nda ise iki tipin birer eylem sergilediği tespit edilmiştir. Kendini Müslüman olarak tanıtan bu tipler, olumlu tiplerin buldukları kalelere sızarak savaşta üstün konuma geçerler. Eserde, dışarıdan "yanılmaya veya aldatmaya" yönelik eylemin gelebileceğine dikkat çekilir. Bu eylem, metnin ortaya çıktığı dönemde düşmanın gücü yetmediği zamanlarda hileye başvurduğunu gösterir.

1.4. Muhbir Tipi

Edebî metinlerde olayların sürükleyiciliğini ve aksiyonun devamlılığını sağlamak için olumsuz tipler arasında iletişime ihtiyaç duyulur. Bu iletişimin sağlanması amacıyla da muhbir tipine yer verilir. Muhbir tipi, sözlü ve yazılı anlatılarda fazla yer almamakla birlikte düşman tipinin güvenliğinin sağlanması ya da zafer kazanması konusunda kritik öneme sahiptir. Çalışma kapsamında incelenen metinlerden yalnızca *Dânişmend Gazi Destanı*'nda görülen bu tip, eserde "haber veya bilgi verme" eylemi sergiler.

Yapılan incelemeler sonunda bu destanda üç haberci tipi tespit edilmiştir. Tespit edilen tipler ise "haberci, Turas ve casus"tur. Destanda ilk olarak haberci ortaya çıkar ve düşman tipleri arasında mektup iletme vazifesi görür. Gaziler; Serhayil ve Sivos'a savaş açınca Serhayil, Canik Beyi Matrıd'a gönderdiği "haberciyle" Müslümanları ortadan kaldırmayı teklif eder. Teklifi kabul eden Matrıd, iki oğlunu kırk bin er ile Serhayil'e yardım için gönderir. Kâfirler burada çok sayıda Müslüman'ı şehit eder. Gaziler de Allah'a yalvarıp ondan yardım ister. Bu münacattan sonra Nuh Tufanı gibi her yeri sel alır. Müslümanlara bir şey olmazken kâfirlerin birçoğu ölür. Geriye sadece "Turas" isimli bir rahip kalır. Bu rahip, yaşananları Serhayil'e anlatma işlevi görür (Demir, 2020, s. 77-79). Destanın devamında bir başka muhbir tipi "casus" adıyla okuyucuya sunulur. Bu casus, Şattat ve beraberindekilere Melik'in ordusuyla Turhal Kalesi'nin önünde konakladığı haberini götürür. Haberi alan kâfirler de saldırmak için harekete geçer (Demir, 2020, s. 177-178).

Bu bulgulardan hareketle muhbir tipinin vermiş olduğu haber veya bilginin düşman tiplerinin lehine olduğu görülür. Muhbir tipi, haber veya bilgi vererek düşmanın hayatta kalmasını ya da Müslümanlara daha güçlü saldırmasını sağlar. Eserde muhbir tipi üzerinden Türk İslam idealinin hayata geçmesinde Müslümanların önündeki engellerden birine vurgu yapılır. Bu engel ise muhbir tipi tarafından düşman tipine haber akışı sağlanarak olumsuz tiplerin hareket alanının genişletilmesidir. *Vurun Kahpeye* romanında ise mücadelelerin Türk yurdunda geçmesi, düşmanın haber ve bilgiyi hain tiplerinden alması gibi sebeplerle muhbir tipine yer verilmemiştir. Yazar, metinde muhbir tipini kullanmayarak hain tipini daha da belirgin konuma getirmiştir.

2. Tartışmalar

Literatür taramasında *Dânişmend Gazi Destanı*'ndaki olumsuz tiplerle ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. *Vurun Kahpeye* romanıyla ilgili "Ahmet Akgül, Erdoğan Kul, Canan Sevinç ve Ramis Karabulut'un tespitleri mevcuttur. Akgül (2019), Sevinç (2009) ve Kul (2013) eserin tezli bir roman özelliği gösterdiğini ve romanın yeni

kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel dinamikleriyle örtüştüğünü belirtir. Ayrıca Akgül (2015), eserdeki olumsuz tiplerin tek taraflı ve ideolojik bir çizgide okuyucuya sunulduğu için sosyolojik bir gerçekliği yansıtmayacağını savunur. Bu durumun kolektif bellek çatışması olduğunu söyler. Karabulut (2017), Halide Edib'in romanlarını kaleme alırken olması gerekeni ortaya koymak veya olumlu tipleri önermek için olumsuz tipleri kurguladığını vurgular. Bu çalışmada yapısalcı yöntem kullanılmış; *Dânişmend Gazi Destanı* ve *Vurun Kahpeye* romanındaki olumsuz tipler tespit ve tahlil edilerek karşılaştırılmıştır. Makalede tiplerin eylemlerinden hareketle nesnel veriler elde edilmiş ve metne dayalı yorumlar yapılmıştır.

Sonuç

1. *Dânişmend Gazi Destanı* ve *Vurun Kahpeye* romanında tespit edilen "düşman" tipinin amaçları birbirinden farklıdır. *Dânişmend Gazi Destanı*'nda, düşman tipinin gayesi doğrudan Hristiyanlığı Anadolu'da hâkim kılmaktır. *Vurun Kahpeye* romanındaki düşman tipinin gayesi ise Anadolu'da Yunan hâkimiyetini yeniden tesis etme ve Anadolu'nun sahip olduğu maddi zenginlikleri ele geçirmedir. Hem *Dânişmend Gazi Destanı*'nda hem de *Vurun Kahpeye* romanında düşman tiplerinin tamamı erkektir. Bu da her iki metinde de olumsuzluk algısının fiziki güce bağlı geliştiğini gösterir. Öte yandan anlatıcı ya da yazarların cinsiyeti de metinlerdeki olumsuzluk algısı üzerinde etkilidir. Buna bağlı olarak yazarı bir kadın olan *Vurun Kahpeye* romanında hain tiplerinin çoğunluğu kadınlara karşı kötü düşüncelere sahip olan tiplerdir.

2. Her iki eserdeki hain tiplerinin ortak yönleri açıkça savaşmak yerine hile, aldatma ve yanıltma yolunu tercih etmeleri, şahsi menfaatlerini toplum çıkarlarının üzerinde görmeleridir. *Dânişmend Gazi Destanı*'nda bunlardan farklı olarak hainlik, İslam dinine ihanet etme olgusu üzerinden işlenir. *Vurun Kahpeye* romanında ise hain tipi dönemin siyasi konjonktürüne göre şekillenmiştir. Millî Mücadele'nin başladığı dönemde İstanbul Hükümeti'nin varlığı bir kriz meydana getirmiştir. Yazar, hain tiplerini İstanbul Hükümeti yanlısı gruplar, Kuvayimillîye karşıtı eşraf ve din adamları içinden oluşturur.

3. *Dânişmend Gazi Destanı*'nda düşman ve hain tiplerinden farklı olarak "hilekâr ve muhbir" tipleri bulunur. Bu iki tip, olumsuzluğun merkezinde olan düşman tipine yardımcı konumundadır. Destanda hilekâr tipi, entrikalarla olumlu tipleri aldatarak düşmanı geçici olarak üstün konuma getirir. Muhbir tipi ise olumsuz tipler arasında iletişim sağlayarak düşman tipini ölmekten kurtarır, düşmanın Müslümanlara karşı saldırıya geçmesini sağlar.

4. Araştırmaya konu olan eserlerde kahraman ve yardımcılarının karşısında düşman ve hain tipleri bulunur. Her iki dönemde eserlere konu olan ortak düşman Rumlar ve Türk toplumunun içinde yer alan hainlerdir. *Dânişmend Gazi Destanı* ve *Vurun Kahpeye* eserlerindeki olumsuz tiplerden hareketle her iki eserdeki ortak olumsuzluk algısı hakkında şunlar söylenebilir: Düşman; bir milletin malını, yurdunu yağmalayabilir; hainler kendi menfaatleri doğrultusunda içinde buldukları topluma ihanet edebilir.

5. *Dânişmend Gazi Destanı*'ndaki olumsuzluk algısı din-inanç çatışması üzerinden ortaya çıkar. *Vurun Kahpeye* romanındaki olumsuzluk algısı ise vatan mücadelesinin yanında milliyetçilik-ümmetçilik çatışması üzerinden şekillenir. *Dânişmend Gazi Destanı*'nda cihat ederek İslamiyet'i yayma fikri büyük oranda esere yansır. Destanda hain, hilekâr ve muhbir tiplerinin desteğiyle düşman tipi bu ideale engel olmaya çalışır. *Vurun Kahpeye* romanındaki temel olumsuzluk algısı ise hain tipinin ihanet ve kıskırtma eylemleri sergileyerek kahramanı ve içinde bulunduğu topluluğu zor durumda bırakmasıdır. *Dânişmend Gazi Destanı*'nda kahraman dışarıdan olan düşman tipi ile daha çok mücadele ederken *Vurun Kahpeye* romanında kahramanın esas mücadele ettiği yazara

göre toplumu geride bırakmış geleneksel anlayış ve bu anlayışın temsilcisi hain tiplerdir. Yazar, hain tipler üzerinden Türk toplumunun değer yargılarını sorgular, olumsuz tipler ile bu değerleri okuyucu nezdinde olumsuzlar. Yeniye yüceltir ve okuyucuyu kanalize eder.

6. Metin türlerine göre olumsuz eylem ve olumsuzluk algısı farklı şekilde ortaya çıkar. Bir kahramanın hayatı etrafında anlatılan destanlarda savaş ve fiziksel güç ön plandadır. Bunun için de kahramanın karşısında güçlü bir düşman vardır. Romanlarda ise bu durum destana göre farklılık gösterir. Örneğin *Vurun Kahpeye* romanında Aliye öğretmen öncelikle kadın kimliği ile ön plandadır. Fiziksel olarak düşman tipine göre zayıftır. Aliye'yi güçlü kılan ise düşman ve hain tipinin amaçlarına engel olacak düşünce ve idealleridir. Bu sebeple de Aliye öğretmenin karşısına çoğunlukla hain tipi çıkarılır.

Kaynaklar

- Adıvar, H.E. (2014). *Vurun Kahpeye (Sadeleştirilmiş Metin)*. İstanbul: Can Yayınları.
- Akgül, A. (2019). Halide Edib'in Vurun Kahpeye Romanı Sosyal Bir Gerçeklik Olarak Okunabilir mi? *The Journal of Social Sciences*, 3(3), 120-127.
- Aksoy, H. (2019). *Kırgız Destanlarında Kadın Tipler*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Balcı, Y. (2002). *Türk Romanında Aydın Problemi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çetin, N. (2015). *Roman Çözümleme Yöntemi* (14. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2015). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dânişmend Gazi Destanı*. (2018). (Haz. Necati Demir). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Demirtaş, S. (2020). Asırlar Ötesinden Gelen Bilgelik: Koruyucu/Önleyici Halk Hekimliğine Dair Bir Uygulamanın Efsanelerdeki Yansımaları. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 63, 253-262.
- Duman, M. (2020). *Türk Halk Anlatmalarında Olumsuz Tipler (Mit, Destan, Halk Hikâyesi)*. Ankara: Karakum Yayınevi.
- Dundes A. (2007). Structuralism and Folklore. *Meaning of Folklore: The Analytical Essays of Alan Dundes*. (126-144) (Editör: Simon J. Bronner). Utah State University Press, pp. 126-144.
- Ekici, M. (2000). Dede Korkut Kitabı'nda Kadın Tipleri. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri*, (s. 123-137). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Eliuz, Ü. (2000). Dede Korkut Hikâyelerinde Tipler. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, (s. 139-155). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Göz, K. (2020). Vurun Kahpeye ve Cemile Bağlamında Tip ve Karakterlerin Karşılaştırmalı İncelemesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 539-551.
- Greimas A. J. ve Courtes, J. (1982). *Semiotics and Language: An Analytical Dictionary*. (Çev. Larry Crist, Daniel Patte, James Lee, Edward McMahon II, Gary Phillips ve Michael Rengstorf). Bloomington: Indiana University Press.
- Hobsbawm, E. (1990). *Haydutlar*. (Çev. Fatma Taşkent). İstanbul: Logos Yayıncılık. (Orijinal çalışmanın yayın yılı 1969).
- Kaplan, M. (1985). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar- 3 Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara Düzgün, Ü. (2007). *Başkurt Destanlarının Tipolojisi*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi.

- Karabulut, R. (2017). Halide Edib Adıvar'ın Romanlarında Sosyal Bir Mesele Olarak Din/İslam. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 36, 176-201.
- Kul, E. (2013). Halide Edib'in Vurun Kahpeye Romanında Farklı Boyutlarıyla Millî Mücadele'ye Yaklaşım. *Türkoloji Dergisi*, 20(1), 53-80.
- Larousse, P. (1979). *Petit Larousse illustré*. Larousse.
- Levend, A. S. 1988. Türk Edebiyatı Tarihi 1. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Miller, D., A. (2000). *The Epic Hero*. The Johns Hopkins University Press.
- Moran, B. (1982). Roman Tip Olgusu ve Tipin İşlevi. (Soruşturma: Z. Karabay). *Yazko Edebiyat Dergisi*.
- Özdemir, M. (2019). *Aşk ve Kahramanlık Konulu Türk Halk Hikâyelerinde Düşman Tipi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Parlatır, İ. (2019). *Türk Romanında Tipler*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Propp, V. (2018). *Masalın Biçimbilimi*. (Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları (Orijinal çalışmanın yayın yılı 1928).
- Raglan, L. (1949). *The Hero: A Study in Tradition, Myth and Drama*. Dover Publications.
- Sevinç, C. (2009). Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk Romanında Millî Mücadele. *Electronic Turkish Studies*, 4(1-2), 2011-2040.
- Tanyeri, K. (2022). *Edebiyat Göstergibilimine Giriş Anlambilimsel Varyant*. İstanbul: Çizgi Kitapevi.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Usta, M. (2023). *Destanlarındaki Tiplerin Tespiti ve Tahlili (Kazak Destanları Örneğiyle)*. Çanakkale: Paradigma Yayınları.
- Yıldırım, D. (1992). *Türk Dünyası El Kitabı*. (3. Cilt /Fıkra). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Yıldırım, D. (1999). *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*. Ankara: Akçağ Yayınları.